

Savet časopisa je, na svojoj sednici održanoj 13. decembra 1982, doneo odluku da se povodom 35 godina izlazenja »Vojnog dela« dosadašnjim predsednicima Saveta i glavnim i odgovornim urednicima ustupi prostor u broju 6/83. Oni su se odazvali molbi Redakcije i u ovom bloku donosimo njihove priloge, s tim što prilog general-pukovnika u penziji Nikole Pejnovića objavljujemo u rubrici KRITIČKI OSVRT, a priloge general-pukovnika u penziji Đoke Jovanića i pukovnika Miraša Stožinića u bloku 35 GODINA »VOJNOG DELA«. Prilog nekadašnjeg glavnog i odgovornog urednika pokojnog general-potpukovnika Dušana Kvedera »O nekim osnovnim pojmovima i izvorima vojne misli« preneli smo iz »Vojnog dela«, br. 1/50.

General-pukovnik
RADE SUŠA

Naoružani narod — crvena nit u posleratnoj izgradnji naših oružanih snaga

Svako temeljitije razmatranje o putevima posleratne izgradnje naših oružanih snaga mora se naći pred pitanjem sa koje i kakve stajne tačke analizirati taj pređeni put, tj. u okviru koje i kakve osnovne hipoteze. Nema sumnje da se pri tom ne mogu mimoći ovi stavovi:

1. oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u čitavom svom posleratnom razvojnem periodu kontinuirano slede osnovne i bitne karakteristike oružanih snaga iz vremena NOR-a i revolucije;
2. naše posleratne oružane snage, kao imanentni i integralni deo društva, u svakoj etapi našeg revolucionarnog društvenog raz-

voja, nosile su na sebi glavna obeležja, probleme i protivrečnosti društvenog razvoja, ali su uvek išle uzlaznom linijom ukupne borbene, idejno-političke i moralne izgrađenosti.

Metod analize pomenute problematike mora da polazi od ovih osnovnih kriterijuma:

prvo, da se vojno organizovanje socijalističkog društva, a to faktički znači izgradnja oružanih snaga, mora oslanjati na marksističku ideju o naoružanom narodu;

drugo, da u oblasti vojnog organizovanja društva koje se izgrađuje na osnovama marksističke teorije i prakse moramo poštovati dijalektiku vlastitog društvenog razvoja i u tom kontekstu pronalaziti stalno nove oblike koji su primereni našem socijalističkom društvenom sistemu u njegovim prelomnim etapama;

treće, da u vlastitim praktičnim i teorijskim rešenjima vojnog organizovanja moramo sintetizovati najpozitivnija iskustva i osobine različitih modaliteta milicijskog tipa, na jednoj strani, i različitih oblika kadrovske armije, na drugoj strani. No, pri tom se mora voditi računa da se ne radi o pukom preslikavanju ova dva poznata osnovna istorijska tipa vojnog organizovanja, već o njihovoj stvaralačkoj dogradnji;

četvrto, da samoupravni socijalistički društveni odnosi, i na toj osnovi utvrđeni subjektivitet svih oblika povezivanja i udruživanja radnih ljudi i građana, podrazumeva i njihov subjektivitet u oblasti odbrane i zaštite, što nesumnjivo ispoljava određen uticaj i na prirodu i sadržaje vojnog organizovanja.

Ako bismo za jedina uporišta ove analize odabrali stavove i iskaze klasične marksističke teorije (Marks, Engels, Lenjin), te stavove i iskaze savremenih revolucionarnih vojnih mislilaca, a zane-marili živu dijalektiku društvenih i međunarodnih odnosa, to bi značilo zakloniti se iza izričitog marksističkog stava, pa osloncem na njega *postulirati* ovo ili ono *svoje* teorijsko stanovište. Neretko se u našim razmišljanjima, pa čak i istupanjima, krene od pojedinih takvih iskaza, njima se da rang bitnog teorijskog argumenta, pa se onda od toga kao od kriterijuma kreće u analizu i izvode zaključci koji katkad imaju teorijske i praktične ambicije. Zaboravlja se da ni jedan stav, ma kakavog autoriteta, ne može osloboditi od vlastitog promišljanja i istraživanja. Hoćemo reći: za utvrđivanje glavnih pravaca i karakteristika posleratne izgradnje naših oružanih snaga nije merodavan ni jedan izričiti stav marksističke teorije koji za svagda ima i određeno kontekstualno, a ne samo teorijsko značenje i

ulogu. *Merodavna je, međutim, marksistička dijalektička metoda*, koja nas uči da ni jedno rešenje nije savršeno niti dovršeno, već da stalno iznova moramo postavljati pitanje u skladu sa zahtevima i potrebama vremena, što svakom rešenju daje društveni i politički aktuelitet. Shodno tome, osnovni metod kojim ćemo se služiti u ovoj analizi je uvažavanje bitnih zahteva marksističke teorije, ali i onih stavova i zaključaka koji se nameću na osnovu svestrane analize društvene stvarnosti. Idući tim putem, doći ćemo do uverenja da su nijanse u našim praktičnim rešenjima u oblasti vojnog organizovanja, u stvari, uvažavanje upravo zahteva vremena, a ne nikakva kolebanja oko osnovnog opredeljenja koje je poznato i praktično ostvareno još u revoluciji. Konkretnije, *radi se o kontinuiranom razvoju i usavršavanju marksističke ideje o naoružanom narodu u skladu sa datim društvenim i međunarodnim uslovima i odnosima.*

1. Neke kontroverze u razumevanju i tumačenju marksističke ideje o naoružanom narodu

Osnovni stav koji u ovom razmatranju želimo da obrazložimo glasi: *naše oružane snage u čitavom posleratnom periodu stalno su se razvijale tragom marksističke ideje o naoružanom narodu.* Kažemo »ideje«, a ne »teorije« upravo zato što, pre svega, Marksova, pa i Engelsova, opredeljenja o naoružanom narodu nisu ni razvijena u toj meri da se mogu okvalifikovati kao relativno izgrađena i razvijena teorija. Poznato je i to da se Marks ovom problematikom dosta marginalno bavio, tek na nekoliko mesta, a u prvom redu u svom delu *Građanski rat u Francuskoj*, što je nedovoljno da bi moglo da bude kriterijum za analizu naše prakse vojnog organizovanja. Otuda i stav da se radi, pre svega, o ideji, a ne o teoriji.

Na početku ovog razmatranja istakli smo stav da smo u izgradnji posleratnih oružanih snaga *sledili* tu ideju o naoružanom narodu, a ne da smo je *ostvarili*. Naš stav ima u vidu da se u vlastitoj praksi mogu i moraju ostvarivati pre svega, *vlastite ideje i zamisli*, a da iz ideja velikih stvaralaca prethodnih epoha, u tom smislu i iz marksizma, treba slediti osnovnu vodilju, intenciju. Onaj revolucionarni pokret koji bi pošao od toga da se ideje prethodnika mogu *preslikati* u programe delovanja nekog drugog vremena i prostora ubrzo bi ušetao u dogmatizam koji bi ideji oduzeo životnost, a pokretu svaku kreativnost. Vođen upravo takvim poimanjem uloge marksističke ideje o naoružanom narodu, naš pokret sa drugom Titom na čelu nije metafori »naoružani narod« dao bukvalno značenje u

tehnološkom i organizacijskom smislu, niti je nju shvatio isključivo kao oblik vojnog organizovanja, iako je na jednom mestu i Marks tako naziva.¹ Nama je ova marksistička metafora poslužila da iz nje izvedemo naša opredeljenja — u pogledu subjektiviteta klase i naroda (pa i nacije) u domenu odbrane i zaštite, te da svakom subjektu, a pre svega proizvođačima svih vrednosti (radničkoj klasi) i narodu (narodima i narodnostima Jugoslavije), obezbedimo punu društvenu odgovornost i pravo da celokupne odbrambene snage društva izgrađuju i stalno jačaju kao snage samoodbrane i samozaštite.

Neki su ovu marksističku metaforu o naoružanom narodu kao obliku odbrambenog organizovanja socijalističkog društva razumeli suviše mehanički i posve nekritički, što je suprotno duhu marksizma. Marks doista u *Građanskom ratu u Francuskoj* daje povoda za takvo tumačenje. Naime, on tvrdi kako je milicija najzad taj pronađeni oblik vojnog organizovanja proletarijata — komunara, kao što je komuna bila najzad pronađeni politički oblik ekonomskog oslobođenja rada i oblik prevladavanja svake podvojenosti proizvodnje od politike i političkog procesa.² No, u marksističkoj teoriji i metodi poznato je da se jedna pojava — proces, odnos, može izdvojiti iz konteksta celine samo iz metodičkih razloga i metodičke potrebe analize pojave u što čistijem vidu, tj. izvan uticaja pojava i procesa iz okruženja. To je, razume se, moguće samo uslovno. Imajući u vidu bitno marksističko dijalektičko metodološko načelo da se svaka pojava mora razmatrati u njenom jedinstvu sa svim drugim pojavama sa kojima ona inače stoji u odnosu, milicijski oblik vojnog organizovanja ostvaren u okviru komune ne može biti večna kategorija. Bilo bi to suprotno duhu marksizma kao teorije, kao metode, kao mišljenja. *Kao konkretan oblik vojnog organizovanja, milicijski oblik važi u prostoru i vremenu, u datim društveno-istorijskim uslovima u određenoj vojnostrategijskoj koncepciji. Ni on sam nije nešto uniformno, već ga treba sagledavati u njegovim različitim modalitetima. Ali, naoružani narod kao marksistička ideja i kao princip vojnog organizovanja važi trajno.*

No, pravi nesporazumi u tumačenju smisla i značenja ideje o naoružanom narodu mogu nastupiti tek kada se ta ideja locira na problematiku vojnog organizovanja socijalističkog društva nakon oružanog dela revolucije. Mogući nesporazumi su: a) da se revolu-

¹ Vidi K. Marks: *Građanski rat u Francuskoj*, u knjizi Marks — Engels — Lenjin, *Izabrana dela*, knj. IV, »Naprijed« Zagreb, 1963, str. 154 i 158—159.

² Vidi isto, str. 161.

cionarno iskustvo (bilo koje socijalističke revolucije — Pariske komune, sovjetske, kineske ili naše revolucije) proglasi univerzalnim modelom vojnog organizovanja u postrevolucionarnom vremenu; b) da se tumačenje naoružanog naroda reducira na značenje koje ovaj koncept neosporno ima u prevladavanju militarizacije koja je u vreme Marksa, a i kasnije, ovladala gotovo svim porama građanskog društva; c) da se naoružani narod kao ideja vojnog organizovanja reducira na konkretni oblik — sistemsko rešenje u procesu izgradnje vojne organizacije, i d) da se naoružani narod reducira na ulogu sredstva revolucije u rušenju starog političkog poretka, uključujući i njegovu vojno-birokratsku strukturu.

Sva navedena značenja pojedinačno, u stvari, sadrže deo istine, ali nemarksistički reduciraju poruke ove ideje u okvire koji blokiraju njenu najdelotvorniju stranu. Izričitost Marksovih stavova na tu temu ne sadrži konkretnost do te mere da bi mogla postati doktrinarno uporište za određeno rešenje u oblasti vojne organizacije. Stoga ni jedno rešenje koje je donela bilo koja revolucija, bez obzira da li se ili nije oslanjala na ovu ideju, ne može biti kriterijum prema kome treba analizirati marksističku doslednost bilo kog praktičnog rešenja vojne organizacije. Štaviše, eventualna kritičnost prema nekim konkretnim rešenjima u oblasti vojnog organizovanja u SFRJ, u odnosu na model naoružanog naroda kakav je primenjen u Komuni 1871, ili u odnosu na teorijske modele koji se mogu izvesti osloncem na izričitost nekih Marksovih stavova — pre svega onih u kojima on preferira milicijski tip vojne organizacije — bila bi u najmanju ruku nedobronamerna. Ovo, pre svega, zbog Marksa samog. Ne jednom je on bio vrlo izričit u stavu da ni on ni Engels ne konstruišu »prčvarnicu budućnosti«, prema kojoj se imaju ugledati svi.

Ovih nekoliko napomena koje upozoravaju na mogućnost zamene teza, kojom bi se ideja svela na konkretno rešenje, služe nam da izložimo pravo značenje i smisao koji je »naoružani narod« imao u našoj *posleratnoj praksi vojnog organizovanja*.

a) *Klasno-socijalni i filozofski smisao i značenje*. Naš pokret s Titom na čelu ideju o naoružanom narodu, kao uostalom i marksističku teoriju u celini, shvatio je pre svega, u njenom klasno-socijalnom smislu i značenju, a to je: (a) vojnu sferu kao tradicionalno najduže otuđivanu delatnost od čoveka-proizvođača i proizvođačke (proleterske) klase treba vratiti u okrilje onih koji proizvode sve vrednosti, pa i samu tu sferu; (b) proizvođači i građani i svi subjekti društva koji se konstituišu kao njihove različite slobodne asocijacije

obavljaju sve odbrambene funkcije kao integralne funkcije svoje redovne društvene delatnosti; (c) vojna organizacija koja se izgrađuje na ideji naoružanog naroda mora biti tip podružtvljene vojne organizacije — negacija klasičnog koncepta, te je kao takva sastavni deo celovitog samoupravnog procesa, bez čega on ne bi bio kompletan.³

b) *Idejno-političko i funkcionalno značenje*. Smisao marksističkih zaključaka o naoružanom narodu, kako je shvata naš pokret, jeste da se radi o *novoj ideji*⁴ o *vojnom delovanju u revoluciji i njejoj odbrani*, koje je integralni deo samoorganizovanja i samodelovanja proletarizovanih masa, a ne o nikakvoj od društva izdvojenoj i društvu nametnutoj sili. Ne radi se, dakle, ni o kakvoj doktrini koja podučava o konkretnim oblicima vojnog organizovanja, a još manje o nekakvom konkretnom obliku vojnog organizovanja. makar se on zvao i milicijski oblik.

c) *Organizacijsko značenje ideje o naoružanom narodu*. Shvatali smo je ne kao šemu koju neizostavno moramo imitirati u izboru oblika vojnog organizovanja, već kao podsticaj našem traganju za onim rešenjima koja bi mogla biti za nas optimalna u pojedinim etapama našeg društvenog razvoja. U tom smislu, milicijski oblik vojne organizacije, kakav je imala Pariska komuna, mi smo uvek shvatali samo kao jedan od mogućnih oblika konkretnog ostvarivanja vojnog delovanja u datim, pre svega revolucionarnim, uslovima. Bez obzira na konkretnu efikasnost toga oblika u razbijanju državne mašinerije bivše države i u vojnim operacijama, taj model nikada nismo shvatali kao nešto čemu mi u svakoj prilici moramo težiti.

Ako bismo sada rezimirali sve ono što se odnosi na naše viđenje naoružanog naroda kao temelja vojne organizacije socijalističkog društva, nesumnjivo bismo došli do njegovog jedino ispravnog poimanja: *za nas, za Tita i naš pokret, to je bila (i jeste) velika ideja, koja je u svakom istorijskom trenutku ostvarivana na način i u formi, primerenoj tim uslovima, ali koja podrazumeva da se na radničko-klasnoj osnovi pronalaze stalno novi i novi oblici vojnog organizovanja, koji će osigurati puni subjektivitet klasi i narodu u oružanom samoorganizovanju za odbranu tekovina revolucije.*

³ Iz izlaganja J. B. Tita na X kongresu SKJ.

⁴ Vidi detaljnije R. Jovadžić: *Dijalektika odbrane*, VIZ Beograd, 1983, str. 247—257.

2. *Neke socijalne i vojne karakteristike posleratnog razvojnog puta naših oružanih snaga*

Odavno je poznato *teorijsko pravilo* da vojska u principu ne može biti izvan društva i izvan prostora i vremena, iako novija istorija poznaje brojne slučajeve kada armija kao najorganizovaniji deo društva pokreće i nosi progresivne društvene promene. To se događalo u antikolonijalnim revolucijama u Africi i Aziji. No, i takva uloga i delovanje armije zadato je konkretnim društveno-istorijskim uslovima i nimalo ne protivureči prethodnoj premisi o uslovljenosti uloge i karaktera armije karakterom društva. Armija je moćno sredstvo državne politike za odbranu od spoljne opasnosti, ali i sredstvo prinude prema svim snagama koje bi mogle da ugroze interes vladajuće klase. Budući da je organizovano društvo kao država sastavni deo međunarodne zajednice i da na sebe zakonomerno prima uticaje iz spoljnog okruženja, vojno organizovanje mora imati u vidu istovremeno sve opasnosti koje dolaze spolja i iznutra, te bitne društvene odnose u kojima dati koncept na društvenom planu mora funkcionisati. Imajući to u vidu, svaka država (njeno rukovodstvo) formuliše doktrinu kao sistem stavova i opredeljenja za odbranu, formuliše svoj strateški koncept, svoje ratovodstvo. Ratovodstvo ili strateški koncept sadrži bitne odrednice vojnog organizovanja, nešto eksplicitno, a nešto implicitno.

Osnovni uslovi koji su bitno odredili celokupni razvojni put posleratnih oružanih snaga Jugoslavije su: a) stepen i dinamika razvoja socijalističkih društvenih odnosa i proizvodnih snaga društva; b) stanje i razvoj međunarodnih i vojno-političkih odnosa u svetu i u Evropi i položaj naše zemlje u tom sklopu; c) karakter rata i oružane borbe s obzirom na skokoviti razvoj vojnog faktora u svetu; d) iskustva iz NOR-a i drugih narodnooslobodilačkih i antikolonijalnih ratova i revolucija; e) strateška koncepcija kao skup pogleda — stavova o potrebama, mogućnostima i načinima odbrane zemlje, te o osnovama vojnog organizovanja društva za realizaciju takvog strateškog koncepta. Razume se, nije rang uticaja svih ovih činilaca na vojno organizovanje našeg društva podjednak, niti je jednak uticaj jednog činioca u svim etapama posleratnog razvoja oružanih snaga. U daljnjoj analizi uglavnom ćemo se držati ovih činilaca, s tim što ćemo neke sažimati da bismo ih analizirali u kontinuitetu i u međusobnoj sintezi.

Na spoljnjem i unutrašnjem planu sve ove činioce, koji su uticali na vojno organizovanje našeg društva, moguće je grupisati u

ove tri grupe: a) spoljni faktor; b) razvoj društvenih odnosa, i c) koncepcija opštenarodne odbrane.

a) *Uticaj spoljnog činioca na posleratni razvoj naših oružanih snaga.* Sve vreme posleratnog razvoja oružanih snaga tzv. spoljni faktor ni jednog trenutka nas nije ostavljao da predahnemo. Od samog završetka rata i oružanog dela revolucije, u vreme kada je ulagala sve napore da izbori međunarodno priznanje i da se nametne svetu kao punopravni subjekat međunarodnih odnosa do današnjih dana, Jugoslavija je izložena snažnim pritiscima imperijalističkih i hegemonističkih krugova. Tome svakako treba dodati česte krize u odnosima među supersilama i vojnim blokovima, kakvo stanje vlada i danas, što pred svaku zemlju, pa i našu, problem odbrambenih priprema stavlja u prvi red značajnosti.

Na osnovu rečenog je relativno jednostavno pretpostaviti da je ugroženost naše nezavisnosti i bezbednosti konstanta našeg posleratnog međunarodnog vojno-političkog položaja. Intenzitet i oblici te ugroženosti su se menjali, ali je negativan uticaj bio konstantan. Na razvoj i izgradnju oružanih snaga u čitavom posleratnom periodu ovo je imalo višestruki uticaj: (a) morali smo (a moramo i danas) u strukturi oružanih snaga imati brojani i snažni mirnodopski ešelon, tzv. operativnu (kadrovsku) armiju koja je bila spremna da odmah stupi u dejstvo protiv glavnih snaga agresora i duž glavnih operativno-strategijskih pravaca do prelaska zemlje na ratno stanje; (b) morali smo stalno jačati ukupnu borbenu moć jedinica i borbene sisteme, pre svega, masovnošću, pa tek onda kvalitetom (ovaj princip je nešto kasnijeg datuma), kako bismo bili u stanju da se suprotstavimo tehnički visoko opremljenim armijama potencijalnih agresora; (c) prema vrsti i strukturi jedinica morali smo imati onakve jedinice i borbene sisteme kakve je zahtevala savremena borba — njena struktura i karakteristike.

Razume se, mi se nismo pasivno odnosili ni prema delovanju spoljnog, pre svega vojnog, faktora na naše vojno organizovanje. No, naš uticaj nije mogao biti takav i toliki da bi eventualno mogao eliminisati sve negativne efekte delovanja tog spoljnog faktora. U takvim vojnostrategijskim i vojno-političkim uslovima nikakva milicija kao preovlađujući oblik vojnog organizovanja nije dolazila u obzir, i to iz ovih razloga: (a) vreme za koje agresor koji eventualno postigne strategijsko iznenađenje može da ugrozi našu nezavisnost prodorom duž osnovnih pravaca je mnogo kraće nego što je vreme za koje se bilo kakav oblik milicijske vojne organizacije može mobilisati, organizovati i dovesti u stepen pune borbene gotovosti; (b) milicijski oblik vojne organizacije nije primeren borbenim siste-

mima visokog tehničko-tehnološkog standarda na kojima su obuka i osposobljavanje vrlo složeni; (c) savremena visoko tehnicizirana oružana borba sazdana je od takvih procesa čije se efikasno funkcionisanje temelji na visokom stepenu tehničke organizovanosti.

To su bili osnovni razlozi što smo u posleratnom razvoju i izgradnji naših oružanih snaga marksističke intencije ideje o naoružanom narodu tražili u nekim drugim karakteristikama našeg koncepta vojne organizacije, a ne u doslovnom preuzimanju izričitih sugestija klasika vezanih za miliciju kao jedan konkretan oblik u kome je ta ideja jednom u istoriji ostvarena.

b) *Uticao razvoj društvenih odnosa na posleratni razvoj naših oružanih snaga.* Nema potrebe (a niti prostora) da ovaj odnos naširoko razmatramo. Ostaćemo, stoga, tek na naznakama. Priroda ovoga odnosa poznata je još od Klauzevica: »Rat nije ništa drugo do državna politika produžena drugim sredstvima«. ⁵ Sve što je u okružju pojma rata politikom je omogućeno i njome određeno. Razume se, i vojska i vojna organizacija. Dakle, nije relacija društveni odnosi — vojna organizacija u celini neposredovana relacija. Nju posreduje politika, a pre svega država. Sve što se može i ima zameriti vojnoj organizaciji to je pre svega upućeno politici, državi, društvenom uređenju globalnog društva kao određene državne zajednice.

U posleratnom periodu — zna se to odavno — mi smo imali niz etapa u razvoju političkog sistema (ovde analizu namerno zaustavljamo na nivou političkog organizovanja globalnog društva): od »revolucionarnog etatizma«, ⁶ preko uređenja koje predstavlja mešavinu etatističkog i ograničenog samoupravnog, do razvijenijeg oblika samoupravne socijalističke demokratije kao opredeljenja i kao sistema, sa svim njegovim praktičnim nedoslednostima i nesavršenostima. Navedena tipologija društveno-političkog organizovanja u nas može se kritikovati jer je krajnje uprošćena i nedostaje joj niz nijansi koje rasvetljavaju taj problem sa više detalja i sa više aspekata. No, za problem o kome je ovde reč to je dovoljno.

Ovakvu, globalno uzevši, političku organizaciju društva pratila je i odgovarajuća vojna organizacija:

(a) etapu »revolucionarnog etatizma« pratio je isti takav *etatizirani model vojnog organizovanja*. On, doduše, nije jedino uslovljen karakterom društvenih odnosa, već i nekritičkim prenaplaš-

⁵ Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje GECA KON, Beograd 1939, str. 61.

⁶ Ovde to stavljamo pod navodnike zato što se takav termin kod nas upotrebljava, a smatramo da on ne odražava pravu suštinu tadašnjeg društva. U nedostatku boljeg termina i mi ga upotrebljavamo.

vanjem naših iskustava iz završne faze NOR-a, pre svega frontalnog oblika oružane borbe, te iskustava nekih stranih armija. Pa, ipak, uticaj etatiziranog modela društvenog organizovanja bio je presudan za tadašnji model vojne organizacije. U tom modelu je osnov naše odbrambene moći bila Jugoslovenska armija, koja je po svojim *formalnim* i organizacijskim karakteristikama bila oblik stajće vojske kao tipa vojnog organizovanja, ali je po *svim bitnim obeležjima* bila oblik *naoružanog naroda* (po poreklu, po uticaju političkih snaga, pre svega KPJ na njeno ustrojstvo, društvenu ulogu i odnose u njoj, prema funkcionisanju kao sistema i prema njenoj punoj uronjenosti u narodne potrebe i interese);

(b) takozvanom *hibridnom modelu političke organizacije* društva odgovara sličan model vojnog organizovanja, koji najavljuje snažniji prodor nekih modaliteta u vojnoj organizaciji koji su *neposredno izdanak milicijskog oblika*. To su svakako razni oblici *teritorijalnog vojnog organizovanja* koji u političkom smislu predstavljaju oblike putem kojih se decentralizacija političkog organizovanja ispoljava i kao određeni vid decentralizacije u vojnoj organizaciji. Decentralizacija se, pre svega, odnosila na način organizovanja i na odgovornost pojedinih društvenih subjekata za organizovanje i opremanje teritorijalnih jedinica, a ne i na funkcionisanje i njihovu borbenu upotrebu, gde je i dalje zadržan princip centralizacije;

(c) *samoupravnom modelu političkog organizovanja društva* odgovara *decentralizovani i deetatizovani model vojnog organizovanja* u kojem federacija kao najšira društveno-politička zajednica zadržava one prerogative u domenu vojnog organizovanja kojim se ona potvrđuje kao savezna država, na koju su njene federalne jedinice, shodno svojim suverenim pravima, prenele deo svojih prava i obaveza obezbeđenja teritorijalnog integriteta, celokupnosti SFRJ i njenih delova i obezbeđenja ustavnog poretka od spoljnog (a delimično i od unutrašnjeg) ugrožavanja. Sva druga prava i odgovornosti u oblasti vojnog organizovanja u nadležnosti su različitih društvenih subjekata, koji poprimaju sve naglašeniju ulogu u odbrani i zaštiti. Razume se, u ovoj etapi samoupravnog društvenog razvoja i modelu vojnog organizovanja koji prati ovu etapu došlo je do snažnog prodora svih oblika i sadržaja vojnog organizovanja koji su izvedeni na tradiciji milicijskog tipa, jer ni ovaj tip nije nešto što se jednoznačno ponavlja. Bez obzira na konkretne forme vojnog organizovanja, naše oružane snage ni u jednom trenutku nisu izgubile ništa od onih bitnih obeležja koja ih čine konkretnim oblikom *naoružanog naroda* u marksističkom značenju te reči;

d) *uticaj koncepcije opštenarodne odbrane na vojno organizovanje u posleratnom periodu.* Koncepcija opštenarodne odbrane zasnovana je u NOR-u i revoluciji. U toku posleratnog razdoblja naše revolucije koncepcija je usavršavana, dograđivana i obogaćivana novim rešenjima. No, pri tom je u punoj meri obezbeđen njen kontinuitet, što ne znači i uniformnost njenih svih opredeljenja i praktičnih rešenja. Ona su nesumnjivo bila uslovljena i konkretnim društvenim i međunarodnim prilikama, a ne samo fundamentalnim opredeljenjima našeg pokreta koja se nisu nikada napuštala.

Koncepcija na sintetičan način objedinjuje sve činioce koji su do sada analizirani. Mogli smo poći samo od nje i došli bismo do istovetnih analitičkih zaključaka. No, sigurno sve veze i odnosi ne bi bili tako očiti da smo ispustili neka prethodna data razmišljanja o uticaju ostalih faktora na vojno organizovanje.

Mogućno je izvršiti različitu periodizaciju razvojnog puta naše strategijske koncepcije,⁷ jer bi bilo moguće uvesti više različitih kriterijuma i polazišta, pa bi i rezultati bili različiti. Bez obzira na to što se svaka periodizacija može kritikovati, u razvoju naše strategijske koncepcije posle rata u osnovi se mogu razlikovati ove etape:

(a) *od završetka rata do izričite formulacije doktrine ONOR-a (1945—1958).* To je period u kome smo svoj strategijski koncept odbrane zemlje temeljili na iskustvima NOR-a i nastojali da se pripremamo za vođenje operacija kakve su se vodile u završnoj fazi drugog svetskog rata. Razume se, osnovna snaga koja je trebalo da realizuje takvu strategijsku koncepciju, *bila je operativna armija bez obzira što su i doktrinarno i sistemski postojali elementi teritorijalno-partizanskog oblika vojnog organizovanja*, ali istina, kao pomoćni i u znatno reduciranom obimu. Operativna armija je bila tek izašla iz rata, sa kadrom mladim, ali iskusnim u ratovodstvu i prekaljenim u NOR-u. To je period »revolucionarnog etatizma«, koji se često kritikuje, doduše implicitno, zbog njegove navodno preterane etatizacije, koja je, smatraju kritičari, usporila proces demokratizacije u društvu, a time i u organizovanju vojske. Nemamo nameru da o ovome detaljnije raspravljamo, ali je jedno sigurno: ni jedan pokret koji politički misli, a to znači realno u uslovima prostora i vremena, ne bi se lišio onakve odbrambene snage kakva je bila Jugoslovenska armija na kraju rata, a za račun nekakve ideološke doslednosti i marksističke pravovernosti i odanosti marksističkim principima vojnog organizovanja kakvi se susreću u pojedinim tumačenjima tzv. izvornog marksizma.

⁷ Vidi detaljnije: *Oružane snage Jugoslavije 1941—1981*, VIZ, Beograd 1982, str. 99—112 i 113—142.

Dakle, ovo je gotovo klasični koncept vojnog organizovanja gledano po spoljnim organizacijskim standardima. Ali, zabluda je u početnoj premisi: *Jugoslovenska narodna armija nije nikada, pa ni tada, bila klasična stajaća vojska*. Sva njena obeležja kao socijalnog sistema negiraju tu tzv. klasičnost kasarnske vojske, što ne mogu ili neće da vide neki kritičari danas u svojim nedobronamernim nastojanjima da dokažu kako smo u jednom periodu društvenog razvoja navodno napustili koncept naoružanog naroda.

U ovom periodu naše partijsko, državno i vojno rukovodstvo tražilo je najpogodniji sadržaj i oblik vojne doktrine koja će odraziti sve dublje društvene promene koje nastupaju pod uticajem uvođenja samoupravljanja i razvoja odnosa u njegovom okrilju;

(b) *period od 1958. do 1969. godine koji se poklapa sa vremenom krupnih promena u našem društvenom biću i ojačalog međunarodnog ugleda naše zemlje*. U pogledu strategijske koncepcije, to je period od kada smo formulisali doktrinu ONOR-a i njene glavne strategijske, organizacijske, normativne i idejno-političke implikacije.

U vojnoorganizacionom pogledu, jer nas to ovde i interesuje, dolazi do snažnog prodora teritorijalnog i partizanskog oblika vojnog organizovanja, ali se još uvek ne radi o snazi koja bi mogla u svakom pogledu biti partner JNA. Razlozi za to su i društveni (samoupravni procesi još nisu u potpunosti zagospodarili svim porama života društva) i vojnostrategijski: *naša tadašnja strategijska koncepcija još je uvek preferirala operacije koje su primerene frontalnom obliku oružane borbe* iako se to izričito uvek ne spominje. Stoga su teritorijalne i partizanske jedinice, iako vrlo značajne, i dalje ostale u okviru taktike i operatike, ali na strategijskom planu one su i dalje bile u senci operativne armije (JNA) i njene strategijske uloge;

(c) *period od 1969. godine do danas*. Možemo reći da je to najburniji period u razvoju naše strategijske koncepcije posle rata. To je i razumljivo, jer su i razlozi za to brojni: *prvo*, to je period najdubljih društvenih reformi (privredna reforma započeta 1965, donošenje novog Ustava koji sankcioniše duboke društvene promene); *drugo*, pojava novih oblika primene sile (vojne intervencije u području interesnih sfera supersila postaju sve učestaliji oblik primene sile); *treće*, međusobno primenjuju silu socijalističke zemlje. Trebalo je modifikovati strategijsku koncepciju tako da ona postane efikasno sredstvo odvrćanja i odbrane od svake agresije.

U pogledu vojnog organizovanja, u strategijskoj koncepciji ove etape imamo nekoliko bitnih opredeljenja: a) oružanu borbu kao

glavni sadržaj ONOR-a možemo voditi u frontalnom, kombinovanom i partizanskom obliku, čime se garantuje oružano suprotstavljanje u svim, pa i najtežim strategijskim uslovima; b) oružanu borbu u početnom periodu rata moramo otpočeti frontalnim oblikom; c) obezbediti puni subjektivitet svih činilaca društva u njihovoj ulozi u vođenju glavnog oblika borbe u ONOR-u — oružane borbe; d) oružanu borbu voditi na čitavom ratištu neprekidno do konačne pobeđe.

Ovo su samo najbitnije odrednice naše savremene strategijske koncepcije. Razume se da ih ima još i da su sve one vrlo bitne za naše vojno organizovanje. Mnoge danas važeće odrednice strategijskog koncepta su preuzete iz ranijih etapa, iz NOR-a i posleratnog perioda,⁸ jer se radi o trajnim opredeljenjima. No, ove koje smo odabrali i prethodno zapisali najuticajnije su na naš današnji model vojnog organizovanja. Implikacije su ove.

Prvo, u strukturi oružanih snaga moramo imati takve komponente koje će biti u stanju da vode ratna dejstva u frontalnom, kombinovanom i partizanskom obliku oružane borbe. Znači, moramo istovremeno imati operativnu komponentu za vođenje operacija u frontalnom obliku oružane borbe, teritorijalno-partizansku komponentu koja će strategijskoj koncepciji moći da da komibnovani i, ako to bude trebalo, partizanski karakter. Ne kao *pomoćnu komponentu za sadejstva Jugoslovenskoj narodnoj armiji, već ravnopravnu strategijsku komponentu oružanih snaga, koja, u određenim strategijskim uslovima, može preuzeti na sebe težište ratnih dejstava.*

Drugo, budući da potencijalni agresori danas u miru raspolazu gotovim snagama koje mogu odmah izvršiti agresiju bez obimnije domobilizacije, i mi moramo imati deo snaga približno na njegovom nivou.

Treće, naša odbrambena snaga narasta do svoga vrhunca tek svestranom i totalnom mobilizacijom društva i prelaskom zemlje na ratno stanje. To znači da se moramo pripremiti da uspešno prebrodimo početni period rata. U vojnostrategijskom pogledu to znači da se moramo osposobiti za strategijski doček na glavnim strategijskim pravcima. Da bismo mogli računati na uspeh u tim frontalnim sudarima, moramo razvijati gotovo sve komponente vojne moći kojima raspolazu danas savremene armije sveta.

⁸ Pravi smisao i karakter naše koncepcije opštenarodne odbrane i njene osnovanosti na iskustvima NOR-a i revolucije dao je drug Tito u Ljubljani na promociji za doktora Univerziteta, 1969. godine. To su one već istorijske Titove reči prema kojima naša koncepcija opštenarodne odbrane nije ništa drugo do primena tih velikih iskustava NOR-a u našim današnjim uslovima. Vidi »Vojno delo« br. 1/70.

Četvrto, strategijski koncept masovne oružane borbe na celom ratištu podrazumeva masovne oružane snage i u pravom smislu naoružavanje naroda. To znači da radni ljudi i građani, u određenim strategijskim uslovima, alatku zamenjuju puškom. Razume se, njih treba naoružati, obučiti, osposobiti i održavati na visokom nivou borbene gotovosti.

Peto, strategijski koncept masovne i jedinstvene oružane borbe na čitavom ratištu podrazumeva i *jedinstvene oružane snage*, prema tome Jugoslovensku narodnu armiju i Teritorijalnu odbranu kao dve komponente jedinstvenih oružanih snaga. Ovo nije ideološko-politička parola, već neophodan uslov da bi naš strategijski koncept uopšte mogao efikasno da funkcioniše. Pri tom se mora imati u vidu da je: (a) Jugoslovenska narodna armija zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, a ne od društva i naroda odvojena sila koja ga bilo čime može ugrožavati. Moramo raditi na tom da iz dana u dan te osobine JNA kao zajedničke oružane sile svih naših naroda i narodnosti dobijaju sve nove i nove sadržaje. Na taj način JNA će se na nov način iskazivati kao deo naoružanog naroda u Marksovom značenju tih reči; (b) da je Teritorijalna odbrana najširi oblik oružanog organizovanja radnih ljudi i građana.

Da bi i Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana ostale dosledne svojoj vojnostrategijskoj ulozi i društvenom karakteru, svaka od njih mora zadržati ono što je specifično karakteriše kao komponentu jedinstvenih oružanih snaga SFRJ. Njihova komplementarnost je zamišljena i zasnovana na njihovim međusobnim razlikama, a ne na njihovom paralelizmu, kakvih je tendencija bilo: (a) da se JNA teritorijalizira, i (b) da TO bude kopija sadašnjeg modela organizacijske i ukupne borbene izgradnje JNA. Razume se, to bi vodilo dezintegraciji oružanih snaga i njihovoj neefikasnosti u izvršavanju osnovnog zadatka koji im je namenjen našom strategijskom koncepcijom. Takve tendencije moramo energično suzbijati na svim nivoima i u svim sredinama gde se eventualno pojave.

Zaključak

Ovo razmatranje nam omogućava da zaključimo sa ovih nekoliko napomena.

1. Naoružani narod u njegovom marksističkom značenju kao crvena nit prožima naš koncept i našu praksu organizovanja i iz-

gradnje oružanih snaga u čitavom posleratnom periodu. Danas je to očito više nego ikada ranije.

2. Jugoslovenska narodna armija, kao deo naoružanog naroda, danas i svagda, potvrđuje se ovim bitnim obeležjima: a) svojom društveno-klasnom i političkom suštinom i društvenom ulogom (odbrana nezavisnosti, teritorijalne celokupnosti i Ustavom utvrđenog društvenog uređenja; odbrana vladajućeg položaja radničke klase u našem društvu, njegove samoupravne integracije, ravnopravnosti naroda i narodnosti Jugoslavije i nezavisne pozicije naše zemlje u međunarodnoj zajednici),⁹ b) svojim opštejugoslovenskim karakterom i svestranim zalaganjem za jačanje i produbljivanje bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti, čemu i sama daje neprocenjivi doprinos; c) visokom klasno-revolucionarnom svešću rukovodećeg armijskog kadra i celokupnog boračkog sastava, što je JNA uvek držalo u dubokoj povezanosti sa interesima radničke klase i radnih ljudi naše zemlje; d) sadržajem i prirodom celokupnog armijskog života i karakterom unutrašnjih međuljudskih odnosa, u kojima je ličnost čoveka iznad svih drugih vrednosti; e) neprekidnom brigom KPJ (SKJ) za razvoj JNA kao zajedničke oružane sile naših naroda i narodnosti i JNA koja kao socijalni sistem nema svoj posebni grupni interes. Kao takva Armija je uvek bila imuna na raznovrsne antisocijalističke ideologije i tendencije, a odlučna na radničko-klasnom kursu.

3. Teritorijalna odbrana je oblik vojnog organizovanja koji u vojnostrategijskom smislu omogućava kontinuitet oružane borbe u svim uslovima i na privremeno zaposednutoj teritoriji, a u društveno-klasnom smislu je novi korak u podrštavljanju naših oružanih snaga. Teritorijalna odbrana dalje doprinosi da se osnovni subjekti društva potvrde kao kreativna snaga i u oblasti vojnog organizovanja.

4. Princip naoružanog naroda ne smatramo ostvarenim i dovršenim. Naprotiv, u skladu sa osnovnim intencijama te velike ideje, moramo pronalaziti sve nove i nove mogućnosti i oblike daljnijeg podrštavljanja koncepta i rešenja vojnog organizovanja, čime ćemo naoružanom narodu utiskivati nove sadržaje.

⁹ Vidi B. Mamula: *Naš sistem odbrane garantira slobodu i integritet Jugoslavije*, »Vojno delo«, br. 6/81.